

במקרה זה היו, אמנם, קשיים בהספקת אוכל חם לפצועים, בהיותם מרוחקים מאד מן המטבח, ובלא ספק היו גם קשיים רפואיים ואדמיניסטרטיביים אחרים. ואולם, אלה הם דברים של מה בכך לעומת הסכנה לשמש מטרה טובה למטוסי-אויב. נסיוננו בספרד למדנו, כי בשעה שהמתנגד נמנה על מגשימי התיאוריות של "מלחמה טוטלית" אין זה מחכמה, לסמן את בתי החולים ותחנות העזרה בצלב-אדום בולט, ומוטב להסוותם.

ע ר ך ה מ ש מ ע ת

כל זה עושה, אולי, רושם קשה ומדכא. ואולם העיקר הוא, שלתעבורה, לשרותי-העורף ולבתי-החולים היתה יכולת להמשיך בעבודתם על הצד הטוב ביותר, כל עוד לא לקחה המשמעת ולא חסר אומץ-הלב. התקפה-אווירית היא נשק, שקל ביותר לרכוז לנקודה אחת, והיו מקרים, שכוחות-האוויר של הגנרל פרנקו ריכזו את מיטב תשומת לבם לשטחים מסוימים, — באופן שכמה מילים מרובעים בעורף-החזית היו מפוצצים כעשרים פעם ביום, ובכל פעם ע"י מטוסים רבים, מחמשה — ועד חמשים. מובן, שתחת לחץ מסוג זה לא היטיבו התעבורה ושאר שירותים לפעול; היו אחרים ונפלו פצועים והרוגים לא-מעט. אך מספר הנהרגים היה, בדרך כלל, קטן מאשר בקו החזית, והשירותים עשו, בכל זאת, את פעולתם. תמיד סבורים היינו, שבעקשנות ובמשמעת אפשר להפעיל שירותים אלה במידה רצויה גם בשעת התקפות כבדות יותר. ומסופקני, אם התקפות קשות יותר תתכנה אפילו במלחמה הגדולה המתנהלת עתה, אם לשני הצדדים יהיו תותחים אנטי-מטוסיים במספר מספיק גם לשטחי העורף. בשביל לנוע, לעבוד ולהלחם תחת כנפי המטוסים של האויב דרושים אומץ-לב, משמעת ושכל ישר. אולם מלחמה איננה בנויה רק על תנועה, עבודה וקרב. החיילים זקוקים גם לנופש ולמנוחה. ואלה אפשריים בהחלט. אנשים יכולים להתרגל לישון גם בזמן התקפה-אווירית. בתקופה הראשונה של המלחמה קשה היה לנו למנוע חולים ואזרחים מרוץ החוצה להסתכל בהתקפות ביום. אך ברבות הימים, משרבו ההתקפות, ואף כבדו יותר, נפתרה השאלה מאליה. הקהל התרגל אליהן וסקרנותו פגה. עשה כל מה שתוכל בלילה, מעט כמה שאפשר בפעולת יום. אל תכנס הרבה אנשים או חומרים יחד, יתר על הדרוש. בבוא התקפה — עצור (או התפור ותפוס מחסה) וכבוש את פניך בקרקע. השתמש במקלע להדיפת התקפות אווירונים מנמיכי-טוס. מחוץ לזה — חכה עד שהמפציצים יתעיפו. אלה היו התקנות שלנו — והן עמדו במבחן.

ע. בכבווי

גורמי ההשפעה בכפר הערבי בארץ-ישראל לפני מאורעות 1936-39

(מתוך הרצאה)

אחד מסימני ההתפתחות, שאנו מוצאים בכפר הערבי בארץ ישראל מאז הכיבוש הבריטי, הוא הגידול העצום של האוכלוסיה במשך שתי עשרות השנים האחרונות. בין הסיבות הישרות לכך אפשר לציין: (1) העדר גיוס לצבא: הגברים הצעירים נשארו בארץ, בעוד שבימי השלטון התורכי היו רבים מהם נקראים לצבא וחלק ניכר מאד מן המגויסים לא היה חוזר לביתו. (2) שיפור מצב הבריאות, העדר מגפות.

ומתוך כך הפחתה ניכרת בתמותת הילדים. (3) עזרה כלכלית של השלטונות, שהסירו כמעט כליל את עול מסי העושק הכבדים שרצו על הפלה, גם נתנו לו הלואות בסכומים ניכרים בערך יחסי, ובמקרים רבים השתדלו להעסיקו בעונות ה"מתות" ולשלם לו שכר-עבודה בעין. (4) פחיתת השוד והגזל הסיטוני של קרקעות החלשים, האלמנות והיתומים. (5) עזרת הישוב היהודי, שקלט ומוסיף לקלוט את תוצרת הכפר הערבי ומשלם בעדה מחיר הוגן ובמזומנים. בנידון זה ישנם כמה הבדלים בין הכפרים הרחוקים מן הישוב העברי ובין הכפרים הקרובים אליו. באלה האחרונים תנאי המחיה בדרך כלל, יותר טובים, מפני קרבת שוק טוב למכירת תוצרת הכפר ואפשרות של עבודה משתלמת בשביל הידים העודפות.

ננסה בזה לבחון בקצרה את ההווי החברותי בכפר הערבי בשנים האחרונות

שלפני מאורעות 1936: -

הראש-זראשון בכפר, בעל הדעה, והתקיף הכלי-כול הוא בעל הנכסים, העומד בראש המשפחה העשירה ביותר. הוא יושב בכפר, אך יש שהוא גר גם בעיר וגם בכפר, לסירוגין. בניו ביקרו בבית הספר העירוני ולמדו שם מה שלמדו. עברו של בעל הנכסים מטיפוס זה, על פי רוב אינו מן הטהורים ביותר; את נכסיו, בין בנכסי דלא נידי ובין בכספים, שהוא מלווה ברבית, קבל על פי רוב בירושה מאביו, שהיה העריץ השליט בכפר, או גם בסביבה כולה, בימי השלטון העותומני בארץ. רוב אדמות המשפחה "נרכשו" לפנים, בהיות אבות המשפחה חוכרי מס המעשר בכפרים. חכירה זו נתנה להם הזדמנות לשוד על ידי תחבולות ערמה במקרה שהמס לא שולם במועדו. חלק מהאדמות ש"נרכשו" נמכרו, ובכסף שנתקבל, יש שהגביר"ה היה משלם קצת מחובותיו, בונה בית להשכיר בעיר, או שחפר באר ונטע פרדס. אך הרגיל ביותר הוא, שהבעל-בעמו נסע לסוריה ומצרים ואף עד פריז הגיע, ובילה שם את זמנו בנעימים, ולבסוף היה חוזר לביתו בלא כסף ובלא רכוש תרבותי נוסף.

זקנים מטיפוס זה, מן הדור העבר, משהגיעו לגיל העמידה, נוהגים גם ביראת-שמים - מעתה אינם מפליגים יותר לערים רחוקות ואינם מבקשים את חמדותיהן. על הרוב הם עולים לרגל למכה וזוכים לתואר חג'. את הכסף הם מלויים ברבית קצוצה.

נוהגים המלויים לחת את המלווה לששה חדשים, בערך, מעונת הזריעה ועד לגמר הקציר, או אסיף תבואות-הקיץ, ואת החוב הם גובים מן הגורן. לוקחים הם את כל אשר בה, ואחרי זה עוד נשאר הפלח לעתים חייב לנושה. במשך שנים אחדות משתעבד בדרך זו הלווה למלווה, היורש לבסוף את אדמותיו ומציגו ככלי ריק. לפנים היו מלויים אלה שולטים בכפר שלטון בלי-גבול. מס המעשר היה בעזרתם. כאמור, נהגו תקיפים אלה לחכרו מן הממשלה. כיום פחת שלטון המלויים והעשירים במידה ניכרת; יש מתמרדים, ובערים ישנה משטרה ובתי משפט, ומושל בריטי, ואלה מעוניינים ב"דמוקרטיזציה" של הכפר. ז. א. בשבירת שלטונם המוחלט של "הגבירים" ובעלי הזרוע. אולם אם כי שלטונם ירד בצורה בולטת הרי עדיין הם וקרוביהם, שעברו לגור בערים, (כסוחרים או משכילים), מוסיפים להיות נותני הטון ומכוני הכיוון הפוליטי בכפר.

כפר שיש בו משפחות חזקות אחדות - יש בו, כמובן, גם ראשי משפחות אחדים. היחסים בין ראשים אלה הם, על פי רוב, רעים ביותר. הרבה קנאה עושה, הרבה צרות-עין עושה, הרבה תאות-כבוד עושה, ובעיקר תאות-המדנים שהיא לחם

חוקם. קיימים קשרים בין תקיפים בכפרים שכנים, וקשרים אלה נמשכים על פי רוב כמסורת אבות או מתוך יחסי מסחר.

השניים במעלה הם הזקנים (משאיך או חיתיריה) והמוכתרים – נכבדי העדה. הזקנים הם ראשי המשפחות הקרובות קרבת דם ויחוס למשפחה הראשית, משפחת-הגביר (חמולה); ברובם הם אנשים בגיל העמידה, ובמיעוטם זקנים ממש. הם מחוים דעה, מיעצים עצה, ויש להם השפעה ניכרת על מהלך עניני הכפר. הם גם השופטים והמתוכים בסכסוכים ובתגרות שבין בני הכפר.

המוכתר הוא נבחר הכפר ובא-כוחו כלפי השלטונות, והוא הגוף החוקי בכפר; הוא מקבל את ההודעות והתביעות הממשלתיות; הוא הרושם את הלידות והמיתות ואת הנשואין (מקדש הקידושין הוא אחר, המיוחד לכך). בא צבא או משטרה לכפר, המוכתר הולך אתם להראותם את מבוקשם, או לתת להם תעודה שמבוקשם איננו בכפר. הוא המקשר בין הכפר לבין השלטונות, ומקבל משכורת חדשית מאת הממשלה. שיעור המשכורת הוא לפי גודל הכפר ולפי הערכת מידת הזמן, שעל המוכתר להקדיש לעניני כפרו. יש כפרים שיש בהם מוכתרים אחדים המיצגים חמולות שונות. החטיב הוא החזן והדרשן בכפר. את שכרו הוא מקבל בעת הגורן מאת כל בני הכפר. אינו נמנה על בעלי ההשפעה.

בדרגה רביעית בסולם החשיבות עומדים הפלחים הרגילים, אכרי הכפר, בעלי המשפחות לגיליהם השונים, שאינם מתבלטים באופן מיוחד; כשנחלתם היא בגודל בינוני – מוטלת אצלם עבודת המשק על צעירי המשפחה והנשים. רק בעונות העבודה הבושרת עובדים גם ראשי המשפחה בעצמם, עבודה ממש. בדרך כלל, הם מטפלים במכירת התוצרת ובקניות בשווקים, מבקרים בעיר לשמוע חדשות ולראות את הנעשה בבתי משפט ובמרכזי האינטריגות, מהלכים מעט רכיל, יושבים בקפה שעות ארוכות או שהם עוסקים בשאר מלאכות מסוג זה. העניינים שבין הפלחים, מחוסרי הקרקע, או אלה ששטח אדמתם אינו מספיק להם כדי מחיתם – חוכרים קרקע, או שמשכירים עצמם לעבודה אצל אחרים. הם משתדלים לעבוד בעבודות ציבוריות, בעבודות הממשלה, או במושבות היהודים. גילו של סוג עובדים זה הוא מ-35 שנה ומטה. רק לעתים רחוקות תמצא ביניהם אנשים למעלה מגיל זה.

בדרגה נמוכה מזה בסולם החברתי עומדים החראת והקטרוז. יש הבדל מסוים בין החראת והקטרוז. הראשון מעבד את האדמה, על הרוב, בשכר חלק מהיבול, בעוד שהשני הוא שכיר בלבד. הראשון משועבד יותר מהשני לבית אדוניו ולמשקו, ויום העבודה שלו ממושך יותר. על פי רוב מקבל החראת את מזונותיו וחלק מלבושו מבית אדוניו. הקטרוז הוא מצעירי הכפר, כרגיל בגיל עד 25–30; הוא עובד בבהמות העבודה (סוסים, בקר, גמלים או חמורים) של אדוניו, הוא חורש וזורע את תבואות החורף, קוצר ודש את יבולן, מכשיר את הקרקע לתבואות הקיץ ועסוק בכל עבודות הפלחה. משכורתו זעומה מאד. סוג זה – החראת והקטרוז – נתון למרות אדוניו ולמרות התקיפים מעל להם. עליו לציית לכל הפקודות הניתנות לו. אין מקום לחות דעתו, אין שואלים בעצתו, ואין מחשבים בה. מדכאים אותו על כל צעד. חזיון רגיל מאד הוא, וביחוד מזמן השלטון הכריטי בארץ, שסוג כפריים זה בורח מכפרו ועובר לעבוד במושבה יהודית או בעיר; מצרף פרוטה לפרוטה, עד שהוא מאסף סכום המספיק לו לקנות אשה, ואז הוא מתחיל לחיות חיי משפחה.

במקרה שסוג זה נשאר בכפרו הרי הוא מקבל חלק בנחלת המשפחה, או

שהוא מהוה שכבה חדשה בכפר, — ראשית הסרוליתריון הכפרי. במקרה שפלח כזה נודד מכפרו, הרי הוא „רוכש“ לו חלקת קרקע קטנה ע"י העיר, ובונה עליה בית-חומר או צריף-פחים (כך נוצרו „שכונות העובדים“ הערביות על יד המושבות העבריות ושכונות הפחים על יד הערים). דרגת חייהם אינה נופלת, בדרך כלל, מזו של הכפריים הרגילים.

הנמוכים ביותר בסולם המעלות הם הרועים. רוב נערי הכפר עוברים את השלב הזה. הם נעים בשדות עם הבקר והצאן. על ידי כך ניתנת להם ההודמנות להכיר יפה את כל שבילי הסביבה ושטחיה, לפי שאינם חונים בשדה אחד, אלא נודדים עם העדרים ממקום למקום. יש והם מתרחקים גם לסביבה יותר מרוחקת מכפרם. עם נערי הרועים נמצאים הרועים המבוגרים. אלה נשארים במקצוע זה, שהוא נחות בדרך כלל, אם מפני שהתמחו בו, או משום שלא הצליחו לחדור למקצוע אחר. אחוז מסוים מהם לקוי בשכלם, או הדיוטות גמורים; אולם כעוזרים במלאכת הרעיה — שכלם מספיק. גם החראתים וגם הרועים מתאספים בערבים בדיואן* ומספרים על מה שראו במשך היום.

לנשים הכפריות אין כל חות דעת שהיא. הן נוצרו לעבודה, לשירות ולגידול הילדים. הן נרתמות בעול החיים בגיל רך ביותר, בגיל של 30 רובן כבר נובלות. לא כל הכפריים בארץ הם מטיפוס אחד. רוב הכפרים הנושנים נבנו על שרידי כפרים קדומים. הרכב התושבים בכפר שהכה שרשיו במקומו ולא נדד (לפחות במשך מאות השנים האחרונות) מכיל עפ"י משפחה עיקרית ותקיפה ומשפחה שניה פחות תקיפה ממנה. אליהן נוספות כמה משפחות, שנספחו בהמשך הזמן מתוך כפרי הסביבה. טיפוס כפר אחר, הוא הכפר „האסופי“. אלה הם כפרים „צעירים“ בערך, ונוסדו על ידי אנשים שעזבו את כפריהם ועברו לגור לכפר השכן, שבראשיתו היה חורבה דלה וברבות הימים נתפתח והיה לכפר. ברוב הכפרים האלה נמצא אחוז הגון של מצרים מצאצאי צבא אברהים פחה, ששלט בארץ בשנות 1830/40. כמו כן מצויות בכפר „האסופי“ משפחות בודדות של מוגרבים, שהם צאצאי פליטים ממרוקו או קוקו. בדרום הארץ ובצפונה יש שאלה מהוים כפרים שלמים. בכמה כפרים אתה מוצא חורנים בודדים, ויש כפרים שלמים מבני בוסנייה. בכפרים „אסופיים“ אין יד תקיפה אחת שלטת. הדעות הן מפורדות מפני האינטרסים השונים של המשפחות הנפרדות מאד לפי מוצאן.

חטיבה שונה מן הכפריים הם יושבי האהלים. רבים מהם הם מבני הדרום שהיו נודדים ממחוזם לעונת הקיץ וחוזרים לשם בחורף. ברכות השנים נשתקע חלק קטן מהם באיזורים יותר צפוניים, ויש שהתאחזו שם. בדרך כלל הם עניים מאד ועלובים. חלק מהם נהסך לאוכלוסים קבועים במקומם החדש. הם באו לכאן לפני ימים רבים, לפני 100 שנה בקירוב, החזיקו בקרקעות הממשלה שהיו הפקר, והם מעבדים מהם קצת, ובשאר ירעו את בהמותיהם. יש מקומות שיושבים שם בני טיפוס אחד — כמו למשל שבטי התורקמנים, השוכנים בין קיסריה ובין עמק יזרעאל ולאורך כל ודי ערה, ויש שלמקום אחד נתלקטו אסופים מכל המינים, כמו שוכני האהלים שבסביבת חדרה ועמק חפר.

אורח החיים בכפר הערבי הקרוב לישובי היהודים נבדל בצורה ניכרת ויסודית מאורח החיים בכפר המרוחק מישוב יהודי. במידה שהכפרים קרבו לישובים העבריים,

* בית-המועד בכפר הערבי בארץ; במחוזות שונים נקרא בשם שונה: דיואן, מצפה, עקד וכד'.